

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДОМ СПРАВ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ ЯК КАТЕГОРІЯ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ**PROCEDURAL FEATURES OF TRIAL OF CASES ABOUT RESTRICTIONS OF A NATURAL PERSON ON VISITS OF GAMBLING HOUSES AND TAKING PART IN GAMBLING AS A CATEGORY OF CASES OF SEPARATE PROCEEDING**

Кіресва Н.О., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного процесу

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Іванова А.С., студентка II курсу магістратури

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Робота присвячена дослідженню проблемних питань забезпечення доступу до правосуддя та здійснення ефективного судового захисту у нещодавно впроваджених у цивільне процесуальне законодавство справах окремого провадження щодо обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, адже з огляду на легалізацію грального бізнесу в Україні необхідним є встановлення цивільно-процесуальним законодавством дієвого механізму захисту осіб від гральної залежності. Проаналізовано особливості процесуальної природи зазначеної категорії справ окремого провадження, а також визначено її відмінність від справ щодо обмеження цивільної дієздатності особи. Виокремлено проблемні питання судового розгляду справ щодо обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Досліджено та запропоновано визначення кола осіб, які можуть виступати заявниками у справах щодо встановлення обмежень доступу до азартних ігор, а також встановлено перелік підстав, за яких може бути здійснено обмеження у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. На підставі аналізу чинного процесуального законодавства встановлено відсутність механізму поновлення строків обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, хоча це є необхідною умовою для такої категорії справ, враховуючи, що обмеження у доступі до азартних ігор є видом обмеження правосуб'єктності особи. І тому за аналогією з обмеженням цивільної дієздатності потребує законодавчого закріплення можливість подовження строків дії судового рішення. Запропоновано внести зміни до чинного процесуального законодавства у частині регулювання процедури обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх шляхом надання дискреційних повноважень для судді, яке полягає у можливості встановлення обов'язку для залежної особи відвідувати спеціальну терапію для лікування від гральної залежності.

Ключові слова: окреме провадження, гральний бізнес, обмеження участі в азартних іграх.

The work addresses the study of problematic issues of access to justice and effective judicial protection in the recently introduced in civil procedural law cases of separate proceedings about restriction of a natural person on visits of gambling houses and taking part in gambling, because enforcing gambling's legalization in Ukraine causes necessity of establishing an effective mechanism for protecting individuals from gambling addiction. The procedural nature of this category of cases in a separate proceeding and its difference from cases concerning the restriction of a person's civil capacity are analysed. Problematic issues of judicial review of cases concerning the restriction of an individual in visiting gambling establishments and participation in gambling have been identified. The staff who can act as applicants in cases of establishing of restrictions on access to gambling and the list of grounds that cause restrictions on visiting gambling establishments and participation in gambling have been researched into and proposed improvements in mentioned institutes. According to the analysis of Ukrainian legislation a lack of mechanism for renewing the terms of restriction of a person's access to gambling establishments and participation in gambling that is necessary for this category of cases has been identified. According to that fact that restriction of access to gambling is a kind of restriction of legal personality, by analogy with restriction of civil capacity requires the possibility of extending the validity of a court decision. It is proposed to amend the current procedural legislation to regulate the procedure for restriction of a natural person on visits of gambling houses and taking part in gambling, in particular to provide for discretionary powers for a judge to establish the additional obligation to attend special therapy for gambling addiction.

Key words: separate proceeding, gambling, restriction on taking part in gambling.

Регулювання діяльності грального бізнесу та доступу до нього в Україні викликало чимало дискусій із моменту проголошення її незалежності, що вплинуло і на розвиток законодавства у цій сфері. Протягом одинадцяти років – із 15 травня 2009 і до 13 серпня 2020 рр. – гральний бізнес в Україні був заборонений. Так, положеннями Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» заборонялася участь в азартних іграх і відповідно організація грального бізнесу загалом [1]. Як зазначив Європейський суд з прав людини у справі «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України», вказаний державний акт переслідував загальний суспільний інтерес і слугував законним цілям: запобігти злочинності, правопорушенням серед неповнолітніх, ухиленню від сплати податків і боротьбі із залежністю від азартних ігор [2]. Тому протягом одинадцяти років Україна вважала, що єдиним способом протидії ігровій залежності є повна заборона грального бізнесу.

Ситуація кардинально змінилася після прийняття Верховною Радою України 13 серпня 2020 р. Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації

та проведення азартних ігор», яким гральний бізнес у державі було легалізовано. Такий крок викликав необхідність пошуку органами державної влади шляхів забезпечення протидії ігровій залежності й убезпечення громадян від надмірної захопленості азартними іграми, тобто будь-якими іграми, умовою участі в яких є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності гравця [3]. Насамперед нагальна потреба у виробленні механізмів протидії лудоманії, тобто гральній залежності, була викликана попереднім досвідом держави у легалізації азартних ігор, адже відповідно до статистичних показників 2008 р. (тобто періоду першого досвіду для України у легалізації грального бізнесу) 4 млн українців із 48,5 млн громадян нашої держави були залежними від азартних ігор [4]. Тому здійснення легалізації грального бізнесу у 2020 р. цілком вірогідно може знову призвести до достатньо тривожних показників кількості гравців у країні, що викликає необхідність створення дієвого

механізму протидії ігровій залежності після легалізації грального бізнесу в Україні.

Нині законодавством передбачено три способи забезпечення протидії гральній залежності, за умови, якщо ознаки такої залежності вже наявні та можуть створити небезпеку як для гравця, так і для членів його сім'ї. Так, відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» обмеження участі особи в азартних іграх передбачено шляхом внесення до Реєстру осіб, котрим обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх, і здійснюється такими способами:

- 1) самостійно за заявою залежної особи;
- 2) уповноваженим органом у сфері регулювання грального бізнесу за обґрунтованою заявою членів сім'ї першого ступеня споріднення або законних представників;
- 3) за рішенням суду [3].

Останній спосіб, який і буде об'єктом подальшого більш детального дослідження, підпадає під регулювання Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), а саме положень Глави 2-1 Розділу IV. Обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є однією із категорій справ, які розглядаються в порядку окремого провадження [5].

Слід зазначити, що вказана категорія справ не підпадає під процедуру розгляду справ щодо обмеження цивільної дієздатності особи, які також належать до справ окремого провадження, тому, незважаючи на зазначення у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) ігрової залежності серед підстав обмеження цивільної дієздатності [6], обмеження у доступі до гральних закладів та участі в азартних іграх і обмеження цивільної дієздатності має різну правову природу. Фактично під час обмеження доступу до гральних закладів та участі в азартних іграх, окрім часткового обмеження можливості брати участь у цивільних правовідносинах, пов'язаних виключно із гральним бізнесом, наявне обмеження свободи пересування, що виявляється у забороні відвідувати гральні заклади, а також гральна залежність у такому випадку є обов'язковою передумовою для здійснення таких обмежень. Водночас обмеження цивільної дієздатності направлене саме на обмеження у здійсненні цивільних прав і набутті цивільних обов'язків незалежно від сфери, де такі права чи обов'язки мають місце, а ігрова залежність виступає у такому разі лише однією з можливих підстав для здійснення таких обмежень.

Що стосується змісту положень Глави 2-1 ЦПК України, якщо регулюється обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, то вони нечітко визначені та містять чимало положень, що потребують більш ґрунтовного аналізу і пошуку шляхів їх удосконалення.

Насамперед це стосується невизначеності кола осіб, котрі можуть виступати заявниками у зазначених справах окремого провадження. Так, відповідно до положень ст. 300-1 і 300-3 ЦПК України особа може бути обмежена у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх виключно за заявою, яка подається за місцем проживання особи, щодо котрої здійснюється обмеження, і в якій має міститися підтвердження наявності підстав, за яких особа має право на таке звернення, а саме наявність одного з таких фактів, спричинених поведінкою гравця:

- 1) перевищення витрат на гру над його особистими доходами, що ставить гравця або його сім'ю у скрутне матеріальне становище;
- 2) наявність у нього боргових зобов'язань на суму понад 100 прожиткових мінімумів доходів громадян;
- 3) несплата аліментів впродовж більш ніж трьох місяців;
- 4) отримання самим гравцем або членами його сім'ї житлової субсидії чи пільг на сплату житлово-комунальних послуг;

5) скрутне матеріальне становище залежної особи чи членів її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати.

Водночас право на таке звернення передбачається виключно для членів сім'ї першого ступеня споріднення або законних представників особи, щодо якої здійснюватиметься обмеження [5]. Відповіді на питання, хто належить до першого ступеня споріднення у зазначеному випадку, ні у положеннях Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», ні у нормах ЦПК України не надається. Тому логічно припустити, що для визначення кола осіб, які можуть виступати заявниками у вказаних справах, слід керуватися загальними положеннями ЦК України. Виходячи із ч. 1 ст. 1261 ЦК України, до першого ступеня споріднення слід віднести дітей, іншого члена подружжя (чоловіка або дружину гравця) та батьків [6]. Відповідно до положень ЦПК України, якими врегульовуються питання встановлення обмежень у доступі до гральних закладів, саме у зазначений вище осіб, враховуючи їхню сімейну наближеність до гравця, і має бути можливість подавати заяви у зазначених справах.

Водночас встановлення процесуальної можливості для звернення до суду за критерієм спорідненості є новелою для процесуального законодавства, і такий підхід був вперше використаний саме для категорії справ щодо обмеження у доступі до гральних закладів. Така занадто чітка визначеність критерію спорідненості члена сім'ї, котрий може набути статусу заявника у справі, не є логічною і може спричинити процесуальні перепони для реалізації права на звернення до суду саме для осіб, які не є членами сім'ї першого ступеня споріднення, але прямо залежать від особи, що має таку азартну залежність.

Проілюструємо це на такій ситуації. Так, якщо особа не перебуває у зареєстрованому шлюбі, не має спільних дітей, але проживає разом однією сім'єю із гравцем не менш як п'ять років і веде з ним спільне господарство, така особа не має права на звернення до суду з метою обмеження доступу залежної особи до участі в азартних іграх, адже відповідно до ч. 1 ст. 1264 ЦК України між гравцем і такою особою наявний тільки четвертий рівень споріднення [6]. Враховуючи, що такі особи перебувають у постійному контакті із гравцем і мають певну фінансову залежність від нього, обмеження для них доступу до суду із заявою у досліджуваній категорії справ окремого провадження здається недоцільним, адже фактично природа їхніх стосунків є аналогічною стосункам із членами сім'ї першого рівня споріднення.

Таким чином, вважаємо, що ст. 300-2 ЦПК України потребує змін її редакції щодо розширення визначення кола осіб, котрі можуть виступати у ролі заявника у справах щодо обмеження у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Тому доцільним і логічним є зміна формулювання «член сім'ї першого ступеня споріднення» на «член сім'ї», що значно розширить коло потенційних заявників і забезпечить більш ефективне досягнення мети впровадження судової процедури для встановлення обмеження щодо фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх і надасть змогу членам сім'ї, які піклуються про залежну від азартних ігор особу та перебувають із нею у тісних стосунках, своєчасно вжити заходів для її порятунку від залежності.

Однією із проблем, що виникають у зв'язку із реалізацією права на звернення до суду у справах щодо встановлення обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, є визначення переліку підстав, які надають право на звернення до суду. Так, п. 2 ч. 1 ст. 300-3 ЦПК України визначає однією з таких підстав наявність у особи боргових зобов'язань на суму понад 100 прожиткових мінімумів доходів громадян. Законодавством у такому випадку застосовується формальний

підхід для визначення цієї підстави виходячи з розрахунку доходів середньостатистичного громадянина.

Так, перевищення розміру боргових зобов'язань більше ніж на 100 прожиткових мінімумів доходів громадян може дійсно ставити особу або її сім'ю у скрутне матеріальне становище, що є підставою для встановлення обмеження, передбаченого у п. 5 зазначеної статті ЦПК України. Водночас для певної частини суспільства 100 прожиткових мінімумів доходів громадян є цілком прийнятною сумою для здійснення витрат на дозвілля, зокрема і на участь в азартних іграх. Тобто у такому разі особа, незважаючи на розмір грошових зобов'язань, який перевищує суму, передбачену у п. 2 ч. 1 ст. 300-3 ЦПК України, жодним чином не страждає від скрутного матеріального становища та не потребує захисту від ігрової залежності.

Отже, вважаємо за потрібне виключити з переліку підстав п. 2 ч. 1 ст. 300-3 ЦПК України, враховуючи, що положення п. 5 зазначеної статті є широким для тлумачення й охоплює будь-який варіант, за якого особа чи член її сім'ї перебуватиме у скрутному матеріальному становищі.

Проблемним питанням, яке постає під час розгляду зазначеної категорії справ окремого провадження, є строк обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Відповідно до ст. 300-5 ЦПК України у судовому рішенні по справі щодо обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх суд має встановити строк, протягом якого буде діяти таке обмеження. Водночас законодавством встановлюється вимога до строку, за якого він не може бути меншим від строку, встановленого Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [5]. Зазначеним законом передбачається, що мінімальний строк самообмеження у доступі до участі в азартних іграх становить шість місяців [3]. Враховуючи це, можна зробити висновок, що мінімальний строк обмеження, який може встановлюватися за рішенням суду, становить шість місяців.

Таке посилення на мінімальну межу для обмеження свободи волевиявлення особи, якою фактично і є участь в азартних іграх, у ЦПК України одночасно із відсутністю зазначених критеріїв визначення максимального строку обмеження є порушенням принципу правової визначеності. Так, обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є особливим видом обмеження її правосуб'єктності, а тому цивільним процесуальним законодавством має бути чітко сформульована процедура для визначення періоду, з якого особа обмежується у реалізації свого права на участь в азартних іграх, котра нині передбачена в іншому нормативному акті – Законі України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», де у ч. 13 ст. 16 вказано максимальний строк для обмеження у вигляді трьох років [3]. Таким чином, дія судового рішення про таке обмеження може тривати від шести місяців до трьох років.

Виникає питання щодо подальшої дії такого рішення. Як зразок передбачення процедури подовження дії такого рішення можна використати положення ч. 7 ст. 300 ЦПК України, за яким клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною має право подати заінтересована особа не пізніше, ніж за п'ятнадцять днів до закінчення строку дії судового рішення, яким було таке визнання здійснене [5].

Таким чином, вважаємо, що необхідним є врегулювання процедури поновлення строків обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх із зазначенням строку, протягом якого може бути подана така заява, і визначенням кола осіб, котрі мають право подати таку заяву.

Одним із питань, яке потребує врегулювання у цій категорії справ, є питання щодо виконання рішення суду.

Право на справедливий судовий розгляд передбачає наявність можливості виконання судового рішення, тобто виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, і має розцінюватися як складова частина «судового розгляду», на чому наголошує Європейський суд з прав людини, зокрема, у рішенні по справі «Горнсбі проти Греції» [7]. Про це говорить й у ст. 1 Закону України «Про виконання провадження», за якою виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження [8].

Так, головною гарантією виконання рішення у справах щодо обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є своєчасне надання судом органу державного регулювання у сфері організації та проведення азартних ігор такого рішення для внесення даних про особу, щодо якої встановлюється обмеження, до Реєстру осіб, котрим обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх [3; 5]. Слід зазначити, що саме внесення інформації до зазначеного Реєстру не завжди може стати достатнім заходом для забезпечення обмеження особи у відвідуванні гральних закладів, адже обов'язок перевірки наявності даних особи у зазначеному Реєстрі покладається на організатора азартних ігор зі встановленням у разі допущення обмеженої особи до грального закладу відповідальності у вигляді штрафу в розмірі п'ятисот мінімальних заробітних плат [3].

Слід зазначити, що виключно обмеження шляхом внесення відомостей до Реєстру може бути недостатнім для забезпечення протидії гральній залежності в особи. Доцільним є впровадження дискреційних повноважень суду у зазначених справах встановлювати обов'язок для залежної особи відвідувати терапію для лікування від залежності. Такий механізм буде забезпечувати ефективну протидію гральній залежності у членів українського суспільства.

Підсумовуючи усе наведене вище, необхідно зазначити, що після легалізації грального бізнесу в Україні у 2020 р. може постати загроза підвищення рівня кількості осіб, залежних від азартних ігор, тому необхідно встановити дієвий механізм для обмеження доступу таких осіб до гральних закладів. Одним із таких механізмів запобігання лудоманії є встановлення судом у порядку розгляду справ окремого провадження обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, що потребує удосконалення шляхом внесення змін до Глави 2-1 Розділу IV ЦПК України.

Так, для реалізації більш ефективного захисту прав осіб і забезпечення доступу до правосуддя пропонуємо внести зміни у ч. 1 ст. 300-1 ЦПК України, виклавши її у такій редакції: «Заяву про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх може бути подано членами сім'ї або законними представниками такої особи».

Окрім цього, необхідно виключити п. 2 ч. 1 ст. 300-3 ЦПК України (наявність у особи боргових зобов'язань на суму більшу, ніж 100 прожиткових мінімумів доходів громадян) із переліку підстав встановлення обмежень для особи, враховуючи недоцільність застосування формального підходу законодавцем під час включення зазначеного положення.

Також вважаємо, що положення Глави 2-1 Розділу IV ЦПК України потребують доповнення статтями, які передбачають процедуру поновлення строків обмеження особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх із зазначенням строку, протягом якого може бути подана така заява, і визначенням кола осіб, котрі таку заяву матимуть право подати. Окрім цього, необхідним є впровадження дискреційних повноважень суду у зазначених справах щодо встановлення обов'язку для залежної особи відвідувати терапію для лікування від залежності.

Зазначені зміни до процедури розгляду досліджуваної категорії справ окремого провадження забезпечать ефективний судовий захист для суспільства від гральної залежності та дадуть змогу врятувати залежних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 р. № 1334-VI. Дата оновлення: 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17> (дата звернення: 21.02.2021).
2. Справа «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини від 27 червня 2019 р. № 13290/11 та 2 інші заяви. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e05 (дата звернення: 21.02.2021).
3. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14 липня 2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#n1034> (дата звернення: 21.02.2021).
4. Пішак Г.В. Лудоманія – ігрова залежність. Офіційний сайт міста Івано-Франківськ. URL: <http://www.mvk.if.ua/news/2658> (дата звернення: 21.02.2021).
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 21.02.2021).
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01 січня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 21.02.2021).
7. Справа «Горнсбі проти Греції» : Рішення Європейського суду з прав людини від 19 березня 1997 р. № 18357/91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079 (дата звернення: 21.02.2021).
8. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. Дата оновлення: 10 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 21.02.2021).